

Розпалювання ворожнечі та нетерпимості на ґрунті національної належності та релігійних переконань у семантико-текстуальній експертизі: правовий і лінгвістичний аспекти

Тетяна Міщенко

кандидат юридичних наук, директор, Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, м. Суми, Україна

Валерія Шугурова

старший судовий експерт, сектор досліджень у сфері інформаційних технологій, Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, м. Суми, Україна

Розглянуто проблему розпалювання національної ворожнечі в контексті семантико-текстуальної експертизи, що поєднує правовий і лінгвістичний підходи до аналізу мовлення. Дослідження зосереджене на визначенні ознак агресивної мовленнєвої поведінки, спрямованої на формування ворожого ставлення до певних національних груп. Проаналізовано лексичні, синтаксичні та прагматичні особливості висловлювань, які містять інвективну, обсценну, дегуманізуючу лексику й імперативні конструкції із закликами до насильства. Зроблено висновок про необхідність тісної співпраці лінгвістів і правників у процесі кваліфікації таких висловлювань, а також стандартизації методів експертного аналізу для забезпечення об'єктивності й достовірності судово-лінгвістичних висновків.

Ключові слова: семантико-текстуальна експертиза; мова ворожнечі; національна ворожнеча; лінгвістичний аналіз; правова кваліфікація; судово-лінгвістична експертиза.

У сучасному законодавстві України порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками вважають злочином — зокрема, за ч. 1 ст. 161 Кримінального кодексу України (далі — ККУ):

«Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або вста-

новлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1].

У коментарях до ст. 161 ККУ висвітлено, що об'єктивний бік злочину полягає у здійсненні будь-якої дії, спрямованої на розпалювання національної, расової або релігійної ворожнечі та ненависті; на приниження національної честі й гідності або образу почуттів громадян у зв'язку

з їхніми релігійними переконаннями; а також у прямому чи непрямому обмеженні прав або встановленні прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних, політичних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2, с. 158].

Згідно з «Науково-практичним коментарем Кримінального кодексу України», під розпалюванням національної, расової або релігійної ворожнечі й ненависті слід розуміти поширення будь-яких ідей і поглядів, що підривають довіру і повагу до певної національності, раси або релігійного віросповідання, а також спричиняють зневагу або почуття ненависті до традицій, культури, способу життя, релігійних обрядів громадян певної національності чи раси тощо [2]. Розпалюванням національної, расової або релігійної ворожнечі й ненависті також названо поширення різноманітних закликів, вигадувальних, що формують у людей почуття озлобленості, відчуження і спричиняють національну ворожнечу або розбрат.

Способи розпалювання національної, расової або релігійної ворожнечі на кваліфікацію не впливають. Ворожнеча може поширюватися в будь-який спосіб: усно, письмово, шляхом агітації, пропаганди, у наочно-демонстративному вигляді. Водночас висловлювані ідеї й погляди мають суто загальний характер і не звернені до конкретної особи. Для кваліфікації також не має значення, відповідають чи ні дійсності особливості або риси, яки-

ми наділяють певну націю. Головна спрямованість учинених діянь — посіяти між людьми різних національностей, рас, релігійних конфесій взаємну недовіру, розвинути відчуження, підозрілість, що переходять у стійку ворожість.

У «Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України» обумовлено, що суб'єктивний бік злочину характеризується виною у формі прямого умислу. Мотиви найчастіше мають націоналістичне забарвлення: ненависть до іншої національності, уявна думка про перевагу якоїсь раси, мови, релігійної конфесії тощо. Мета скоєння злочину впливає зі спрямованості вчинюваних дій — розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу; принизити національну гідність; показати переваги або неповноцінність громадян за ознакою їхнього ставлення до релігії, за національною або расовою належністю [2, с. 159].

Об'єктами лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення у справах з розпалювання ворожнечі та нетерпимості на ґрунті національної належності й релігійних переконань є усні та письмові мовленнєві повідомлення публічного характеру, які мають патогенний характер і представлені різноманітними публіцистичними усними та письмовими текстами, які нерідко поєднують елементи інших стилів: конфесійного, розмовного, наукового, художнього. Ці тексти мають ознаки журналістських матеріалів, представлені публіцистичною літературою (друкованими виданнями, брошурами, листівками), а також

такими жанрами усної публіцистики, як дискусія (інтерв'ю), диспут, публічна промова, публічний виступ. Окрім того, у зв'язку з розвитком інформаційних технологій і соціальних медіа, патогенну інформацію доволі часто поширюють в онлайн-виданнях і ресурсах (у телеграм- і ютуб-каналах та в тіток-акаунтах), а також у повідомленнях користувачів соціальних мереж: постах, коментарях, відеозаписах тощо [3, с. 95; 4].

Так, наприклад, відповідно до постанови слідчого, дослідженню підлягали висловлювання, які в соціальній мережі «Фейсбук» поширювала особа Х, зокрема: *«Жиды, бл*дь, предают. Понимаете? Почему с самого начала войны говорят о том, что нужно лишить жидов власти. Вот и всё. Когда лишим жидов власти, никто уже никогда не вспомнит, что такое Украина, никто такого не вспомнит, что такое Россия, бл*дь, да и всё. А жидов нужно, с*ка, бить. Правильно Черношотинцы делали. Правильно Гитлер делал... Считайте меня соратником Гитлера»*.

На вирішення судової експертизи поставили питання: *«Чи містяться у мовленні особи Х висловлювання, зміст яких спрямований на розпалювання ворожнечі та нетерпимості на ґрунті національної належності?»*.

За допомогою предметно-тематичного аналізу досліджуваного мовленевого повідомлення встановлено, що його основною темою є деструктивний вплив євреїв у суспільстві.

Експерт установив, що у висловлюваннях зафіксовано лексику з ви-

раженою негативною оцінною конотацією, ненормативну лексику (*«жиды», «с*ка», «бл*дь»*), а також дегуманізуючі метафори, виражені через імперативні й оцінні конструкції (*«нужно лишить жидов власти», «жидов нужно бить», «правильно Гитлер делал»*).

У висловлюванні *«жидов нужно бить»* комунікант повідомляє, що насильство є допустимим засобом у вирішенні конфліктних і проблемних ситуацій стосовно єврейської національної групи у формі прямого заклику до насильства щодо них, а також поширює факти «позитивних» історичних прикладів насильства або дискримінації щодо цієї національної групи (на граматичному рівні ілюстрацію заклику передано за допомогою присудкової конструкції *«нужно бить»*, де прислівник *«нужно»* підсилює семантику обов'язковості виконання дії, семантику якої розкрито за допомогою тлумачення інфінітивної форми дієслова, та позитивної оцінки у цьому контексті нацизму та шовінізму — *«правильно Черношотинцы делали. Правильно Гитлер делал... Так что считай меня соратником Гитлера, Витальяка»*).

За допомогою аналізу об'єктивного змісту висловлювання встановлено, що комунікант продукує переконання, у яких для характеристики єврейської національної групи та її діяльності вживає слова й конструкції з вираженою негативною оцінністю. Ці лексичні одиниці належать до мовних засобів «інвективного вокабуляру», а їхня семантика формує фрейми «вороги» і «чужа нація».

Застосовані мовні засоби, зважаючи на категоричність і однозначність реалізованих у висловлюванні оцінок, є ознаками неприязні та зневажливого ставлення до євреїв, виявляються у формі дегуманізуючих імперативних конструкцій і заклику до насильства.

Адресант у висловлюванні формує повідомлення щодо єврейської національної групи на опозиції «ми — вони», «свій — чужий», де «вони / чужі / вороги» — це євреї.

Зазначене вище, а також семантико-прагматичний аналіз змісту наведених у цьому дослідженні висловлювань дали підстави стверджувати, що вони експлікують такі смисли:

- євреїв потрібно вилучити з політичного життя, тому що вони є зрадниками;
- євреї заслуговують на вороже ставлення до них і насильство є допустимим засобом у вирішенні конфліктних та проблемних ситуацій, які виникають під час соціальної взаємодії з ними;
- мовець позитивно оцінює фізичне насильство й дискримінацію щодо євреїв з апелюванням до історичних прикладів нацизму та шовінізму.

Наведене в дослідженні дало підстави для висновку, що вжиті в тексті мовні засоби й лінгвістичні прийоми є виявом агресивної мовленнєвої поведінки, яка виражає негативні

оцінки та формує вороже ставлення до єврейської національної групи. Висловлювання схвалюють застосування грубої фізичної сили як засобу вирішення конфліктів і реалізують прагматичну мету — нав'язати реципієнтові негативне, ворожо-агресивне ставлення до зазначеної групи.

Отже, експерт установив, що мовлення особи Х містить висловлювання, зміст яких спрямований на розпалювання ворожнечі й нетерпимості на ґрунті національної належності.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та допов. Київ, 2019. 1384 с.
3. Долинківська С. та ін. Методика проведення судової лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи у справах з розпалювання ворожнечі та нетерпимості на ґрунті національної належності і релігійних переконань / КНДІСЕ. Київ, 2023. 153 с. Реєстр. код 1.2.23 // Реєстр методик проведення судових експертиз : вебсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 10.11.2025).
4. Колесник Г. О. «Мова ворожнечі» як соціальний та лінгвістичний феномен. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 4. Ч. 3. С. 278—283. DOI: 10.32838/2710-4656/2021.4-3/46 (дата звернення: 10.11.2025).